

Małgorzata Szupejko

Od protektoratu do rządów wojskowych : proces przemian politycznych w Ugandzie

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 31/2, 91-111

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAŁGORZATA SZUPEJKO

OD PROTEKTORATU DO RZĄDÓW WOJSKOWYCH. PROCES PRZEMIAN POLITYCZNYCH W UGANDZIE.

Treść: Uwagi wstępne. — Królestwa i plemiona Ugandy w okresie kolonializmu. — Status Bugandy w dobie protektoratu i w niepodległej Ugandzie. — Monarchia czy republika? — „The Move to the Left”. Fiasko polityki wewnętrznej Obote. — Podsumowanie.

UWAGI WSTĘPNE

Temat artykułu sformułowany dość ogólnie będzie w istocie próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie: jak doszło do uwieńczonego sukcesem wojskowego zamachu stanu w Ugandzie, zamachu, którego następstwa trwają do dzisiaj w postaci reżimu wojskowego generała Amina. Zjawisko to jest samo w sobie interesującym zagadnieniem, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, iż Uganda jako państwo była od chwili swojego powstania, tzn. od momentu ustalenia brytyjskiego protektoratu w Afryce Wschodniej w 1894 r., tworem nie tylko sztucznym, lecz również nękanym secesjonistycznymi dążeniami walczących i konkurujących ze sobą plemion. Funkcjonowanie i utrzymanie się rządów wojskowych jest jednakże problemem wykraczającym poza ramy nakreślone w tytule.

Punktem wyjścia jest tutaj Uganda u progu niepodległości, tzn. w 1962 r. Kształt jej wiązał się z politycznym dziedzictwem całego okresu kolonialnego, a tworzyły go siły działające wewnątrz tej jednostki politycznej, gdyż tak istotnie należy traktować Ugandę. Uganda była jednostką polityczną, jednakże nie tworzyła zwartego i jednolitego organizmu państwowego, nie mówiąc o wykształceniu się cech narodowych czy innego rodzaju więzi ponadplemiennych. Stwierdzenie to jest wielokrotnie powtarzane przez wielu autorów zarówno opracowań naukowych, jak i ludzi bezpośrednio związanych z życiem politycznym Ugandy, „Uganda w 1894 r., jej system rządów pośrednich wykształcił w efekcie lokalne i trybalne interesy kosztem formowania się narodu. Istotnie, aż

do 1921 r. nie było tam żadnego centralnego zgromadzenia ustawodawczego, a aż do zakończenia II wojny światowej nie było żadnego Afrykanina, który w nim zasiadłby. Co gorsza, nie było tam również zuniformizowanego systemu lokalnej administracji. Na przykład w myśl 1900 Agreement „królestwo Bugandy zostało potraktowane w sposób uprzywilejowany i otrzymało większą autonomię aniżeli inne obszary Ugandy”¹. Podobna myśl zawarta jest w artykule premiera M. Obote dotyczącym jego polityki wewnętrznej po 1966 r., czyli tuż po odsunięciu przez niego od władzy konkurenta politycznego — Kabaki Mutesy II: „W Bugandzie komisarz prowincji miał mniej władzy, a jego tytuł «komisarz» został zamieniony na «rezydent». Było to zabezpieczenie cech odrębnego rozwoju właściwe rządóm pośrednim. W sytuacji, kiedy masy w każdej części kraju traktowały lokalną administrację jako swój rząd, z którym były związane bardziej aniżeli z rządem w Entebbe, niemożliwy był oparty na nacjonalizmie układ dotyczący niepodległościowej konstytucji dla Ugandy”².

Okres brytyjskiego protektoratu na terenie Ugandy utwierdził i pogłębił historyczny konflikt między centrum kraju a pozostałymi regionami. W szczególności przyczyniło się do tego podpisanie przez Brytyjczyków odrębnych porozumień z władcami czterech królestw: Bugandy, Toro, Ankole i Bunyoro, które weszły w skład protektoratu. Ich strukturę polityczną wykorzystano dla potrzeb administracji kolonialnej, natomiast plemionom, które nie miały w odpowiednim stopniu wykształconej struktury władzy, narzucano niekiedy obce schematy wraz z urzędnikami z innych plemion.

Istotnym efektem rządów pośrednich było więc funkcjonowanie politycznych subsystemów w obrębie jednego państwa, a także pogłębienie się trybalizmu i związanych z nim zjawisk takich, jak wzrost lokalnego nacjonalizmu, identyfikacji plemiennej, tendencja do utrzymania federacjonizmu.

W dniach od 18 IX do 9 X 1961 r. odbyła się w Londynie konferencja z udziałem przedstawicieli zainteresowanej ludności³ w sprawie przyszłości brytyjskiego protektoratu Ugandy, na której ustalono, że 1 III 1962 r. Uganda uzyska pełną autonomię wewnętrzną, a 9 X 1962 r. niepodległość. Do października 1962 r. ustrój Ugandy i Bugandy oparty będzie na zasadach federacji. Tak więc władzą centralną Ugandy został

¹ Apolo Nsibambi (wykładowca nauk politycznych na Makerere University College), *Political Integration in Uganda: Problems and Prospects*, „East Africa Journal”, February, 1969, nr 3, s. 31.

² M. A. Obote, *The Footsteps of Uganda's Revolution*, „East Afrika Journal”, October, 1968, nr 3, s. 8.

³ Delegacji ze strony Ugandy przewodniczył Joseph Benedicto Kiwanuka, arcybiskup kościoła rzymskokatolickiego, założyciel Partii Demokratycznej w Ugandzie.

jednoizbowy parlament — Zgromadzenie Narodowe, złożony z 281 deputowanych wybieranych w głosowaniu powszechnym (w tej liczbie mieścili się deputowani z Bugandy, która zachowała autonomię i której Lu-kiiko — Rada Ministrów otrzymała prawo mianowania jednej czwartej składu centralnego parlamentu) oraz 9 członków wybieranych przez parlament. Rząd z premierem na czele był odpowiedzialny przed parlamentem. Do kompetencji gubernatora należały już tylko sprawy zagraniczne, obrona i dowództwo sił zbrojnych.

Chcąc odnaleźć źródła wewnętrznych konfliktów Ugandy po uzyskaniu niepodległości należy zdać sobie sprawę z odrębności i specyfiki królestw i regionów Ugandy oraz z tendencji politycznych występujących już w okresie kolonializmu.

KRÓLESTWA I PLEMIONA UGANDY W OKRESIE KOLONIALIZMU

Ludność zamieszkująca terytorium Ugandy była konglomeratem, który pod względem etniczno-językowym dzielił się na trzy zasadnicze grupy. Najsilniejsza grupa to plemiona Bantu, które zamieszkiwały centralno-południową część kraju. Obszar ten podzielony był między cztery rywalizujące królestwa Afrykańskiego Międzyjezierza: Bugandę, Toro, Ankole, Bunyoro. Następna grupa to Niloto-Chamici, którzy zamieszkiwali obszar północno-wschodni, trzecia natomiast to Niloci żyjący w północnej części Ugandy. Kulturowo obcym elementem na tym terenie byli Indusi — ich liczba w 1959 r. wynosiła 69103 wobec całej populacji liczącej 6 435 155⁴. Należy o tym wspomnieć, ponieważ udział Indusów w życiu gospodarczym kraju nie był obojętny z punktu widzenia ekonomicznego rozwarstwienia społeczeństwa i związanymi z nim konfliktami.

Na terenie Ugandy zamieszkiwało w sumie 28 plemion, co w porównaniu z innymi krajami Afryki Wschodniej, np. Tanzanią, na terenie której żyło 120 plemion, lub Kenią — gdzie było 48 plemion⁵, nie było wiele. Jednakże podziały plemienne i konflikty między nimi, korzeniami tkwiące w dalekiej przeszłości, zaciążyły na wewnętrznych problemach przyszłego niepodległego państwa.

Sięgając natomiast czasów przedkolonialnej niezależności można ogólnie stwierdzić, że plemiona Bantu osiągnęły wyższy stopień społecznego rozwoju wytwarzając scentralizowane i złożone systemy polityczne, pod-

⁴ D. E. Apter, *The Political Kingdom in Uganda*, Princeton University Press, 1967, s. 37—38.

⁵ *East African Information Digest*, London 1962, s. 13.

czas gdy plemiona nilockie i niloto-chamickie⁶ żyły w organizacjach typu segmentarnego, tzn. w równolegle występujących i prostych strukturach nie pozostających w zależności pionowej. Zgodnie z definicją Per Säfholma⁷ „Segmentarny system rodowy (*lineage*) oznacza, że społeczeństwo jest zorganizowane w małe grupy — genealogiczne struktury, które są segmentami większych grup. Segmenty te są wyraźnie odrębne, a ich członkowie w pewnych sytuacjach odczuwają swoją odrębność samodzielnie powstałych grup, natomiast w innych okolicznościach łączą się w większe grupy. Totalny system uważany jest za stały, lecz grupy będące jego komponentami zawsze się zmieniają”. Ród jest rdzeniem każdego klanu. Często ród może tworzyć organizację militarną, która występuje przeciwko innym grupom rodów w obrębie tego samego społeczeństwa.

W przypadku Ugandy uważa się, że klany plemion nilockich miały strukturę rodową⁸. Na przykład plemię Lango funkcjonowało aż do 1914 r. na podstawie prostej zmilitaryzowanej organizacji segmentarnej. Elementami jednoczącymi plemię Lango były: wspólny język, endogamia, wspólna tradycja — funkcjonujące wspólne wzory kulturowe. Wodzowie klanów rywalizowali ze sobą, jednakże w czasie ceremonii plemiennych był utrzymywany wewnętrzny pokój. Organizacja militarna Lango polegała na tym, że na czele kilku wsi (3 do 10) stał wódz — *jago*, był nim niejednokrotnie wódz klanowy, któremu podlegało od 150 do 7500 ludzi. W stosunku zależności do *jago* pozostawał *rwot* — wódz kolumny, która liczyła kilkudziesięciu wojowników. *Rwot* pełnił wyłącznie funkcje militarne. U Lango było brak centralnego zwieńczenia jednoczącego w sensie organizacyjnym wszystkich *jago*.

Krańcowo odmiennym przypadkiem jest plemię Ganda, które wykształciło złożoną formę państwowości. Dla porównania więc *kabaka* Bugandy, czyli król, rządził królestwem liczącym około miliona mieszkańców. System polityczny Bugandy przedkolonialnej jest przykładem sprawnie działającego, rozbudowanego, a zarazem scentralizowanego aparatu państwowego, posiadającego zarówno administrację, jak też silną armię⁹.

Dwadzieścia osiem plemion, które występowały na terenie Ugandy, posługiwało się swoimi plemiennymi językami różniącymi się w znacznym stopniu. Fakt ten stwarzał naturalne bariery między nimi, nie licząc

⁶ Ten powszechnie przyjęty podział ludności omawianego regionu Afryki oparty na krzyżujących się kryteriach lingwistycznych, antropologicznych i kulturowych jest jednak kwestionowany przez niektórych badaczy.

⁷ P. Säfholm, *The River-Lake Nilotes*, Uppsala 1973, s. 24.

⁸ Patrz *ibidem*, s. 24, oraz Nsibambi, *op. cit.*, s. 36.

⁹ Patrz M. Majchrzak, *Przemiany społeczno-polityczne w Królestwie Buganda pod wpływem kolonializmu*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 27, 1975, s. 101.

tych, które istniały w wyniku różnic obyczajowych i różnej bazy ekonomicznej.

Generalnie rzecz biorąc, plemiona Bantu były w większości rolnicze lub rolniczo-pasterskie, pędziły osiadły tryb życia i miały scentralizowane systemy polityczne. Natomiast Niloci i Niloto-Chamici byli pasterzami, zajmowali się też myślistwem, niejednokrotnie pędzili koczowniczy tryb życia.

Przy brytyjskiej zasadzie sprawowania na terenie kolonii rządów pośrednich pozostawała cała plemienna odrębność, która w konsekwencji prowadziła do pogłębienia trybalizmu, czyli orientacji plemiennych. Umacniały ją jeszcze konflikty historycznie związane z dążeniem najsilniejszych plemion do utrzymania dominacji politycznej. Na obszarze Międzyjeziora Afrykańskiego najsilniejszym plemieniem, które wykształciło formę własnej państwowości, było plemię Ganda. Na przełomie XVI i XVII w. odebrało ono hegemonię Nyoro. Królestwo Bunyoro, czyli obszar zamieszkały przez plemię Nyoro, było tradycyjną kolebką cywilizacji plemiennych na tym terenie. Stąd nastąpiła ekspansja terytorialna Bantu, tworząc w efekcie formy organizacji państwowych i plemiennych o różnym stopniu złożoności i wzajemnej zależności, w świetle historycznych odrębności zrosła się więc separatystyczne tendencje poszczególnych plemion.

Konflikty międzyplemienne posłużyły władzom protektoratu do prze-forsowania własnych interesów, np. nadawano stanowiska w administracji protektoratu na terenie jednego plemienia członkom innych plemion; nadawano przywileje typu ekonomiczno-politycznego w zamian za pomoc w podboju i utrzymaniu w posłuszeństwie buntujących się plemion, udostępniano wykształcenie i czyniono nadania ziemskie w zamian za lojalność w stosunku do władz protektoratu — szczególnie chętnie wyróżniano w tym względzie Baganda. Budziło to zrozumiałą niechęć innych plemion.

W obrębie protektoratu elementem ponadplemiennym, unifikującym mógł być jedynie język angielski. Był on językiem oficjalnym, jednakże zarazem językiem ludzi wykształconych. Języki plemienne nie posiadały pojęć związanych z identyfikacją ponadplemienną, np. pojęcia „naród”. Występowało ono w swahili: *naród* — *taifa*, w odróżnieniu od plemię — *kabila*. Na terenie Ugandy znikomy procent ludności posługiwał się swahili, byli to nieliczni Arabowie, kupcy z Zanzibaru i Omanu, którzy przybyli do Bugandy w 1844 r., jeszcze za czasów *kabaki* Suna (1825—1857). Luganda — język Baganda, nie posiadał odniesień ponadplemiennych, np. to samo słowo — *eggwanga* oznaczało zarówno plemię, jak i naród.

Dla utrzymania wewnętrznego rozbitcia Ugandy istotny był również fakt, że podziały etniczno-plemienne łączyły się w określony sposób ze

sferą politycznej działalności plemion. Dziedzictwem rządów kolonialnych było powstanie wyższej warstwy urzędniczej zdominowanej przez Bantu. Uczestnictwo w tej grupie społecznej wiązało się z posiadaniem odpowiedniego wykształcenia i znajomością języka angielskiego. Działalność wojskowa była natomiast domeną plemion nilockich z północnej i południowo-zachodniej części Ugandy — szczególnie plemion Bari, Madi, Kakwa (z pogranicza Sudanu) i Lugbara (z pogranicza Zairu). Kultura tych plemion związana była z islamem.

Możliwość uczestniczenia Bantu, a w szczególności Baganda, w działalności politycznej dawała im określone korzyści ekonomiczne, jak również sytuowała ich na uprzywilejowanej pozycji w stosunku do innych plemion. Znalazło to swój wyraz w polityce kolonialnej po II wojnie światowej. Uzyskiwanie przez ludność kolonii wykształcenia na pewnym poziomie było koniecznym warunkiem przeprowadzenia procesów modernizacyjnych zarówno w gospodarce, jak i zarządzaniu, co z kolei dawało możliwości efektywniejszej eksploatacji ekonomicznej Ugandy. Największe zyski płynęły z zakładanych plantacji kawy, kakao, bawełny, herbaty. Przeprowadzenie innowacji ekonomicznych wiązało się z przemianami w sferze społecznej¹⁰. Dokonywały się one tym skuteczniej, im większa była społeczna recepcja innowacji wprowadzanych przez władze kolonialne. Jest więc rzeczą zrozumiałą, że uprzywilejowaną pozycję w obrębie protektoratu zajmowały plemiona posiadające szczególne predyspozycje do przyjęcia tych innowacji. W tym względzie wśród Bantu najbardziej chłonącymi zmiany byli Baganda.

Reasumując: odrębności plemienne były faktem zarówno politycznym i ekonomicznym, jak i kulturowym.

STATUS BUGANDY W DOBIE PROTEKTORATU I W NIEPODLEGŁEJ UGANDZIE

System polityczny Bugandy oraz jej struktura społeczna posiadały potencjalne możliwości do przyjęcia zmian podyktowanych linią polityki kolonialnej. Fakt ten bezpośrednio wiązał się z miejscem Bugandy w protektoracie brytyjskim. Ażeby nawet pobieżnie uzasadnić to stwierdzenie, należy cofnąć się w okres przedkolonialny.

System władzy politycznej w Bugandzie nie opierał się na systemie pokrewieństwa. Wynikała stąd dla każdego Muganda zależność dwojakiego rodzaju: był podporządkowany władzy królewskiej — mniej lub bardziej bezpośrednio; po drugie — był członkiem jednego z 40 totemicznych klanów, a więc podlegał władzy klanowej. Jednakże donioślejsze kon-

¹⁰ *Ibidem*, s. 123—124, 130—135.

sekwencje dla kariery osobistej jednostki wiązały się z zależnością pierwszego typu. Baganda posiadali system klanowy, który dopuszczał małżeństwa królów z kobietami pochodzącymi z różnych klanów. Zgodnie z obyczajem członkowie rodziny królewskiej — jak wszyscy Baganda — należeli do klanu swojej matki. W ten sposób wiele klanów posiadało panujących *kabaków* i książąt wśród swoich członków. *Kabaka* związany był osobistymi więzami z wieloma rodzinami w królestwie. Stał również ponad wodzami wszystkich klanów — był *ssaabataka*. System społeczny nie mógł bez niego funkcjonować.

Charakterystyczne dla władzy królewskiej w Bugandzie było dążenie *kabaki* do centralizacji władzy i kontroli jej funkcjonowania przez specjalnie w tym celu wyznaczonych i zaufanych ludzi. Decentralistyczne tendencje *bataka*, czyli wodzów klanowych, tworzyły w stosunku do władzy królewskiej siły opozycyjne, które *kabaka* starał się tłumić. Centralizacja władzy w ręku *kabaki* pomniejszała znaczenie *bataka*. Następowo to poprzez przejmowanie przez *kabakę* ziemi klanowej i przekazywanie jej pod zarząd urzędników, osobiście przez niego wyznaczonych, a także poprzez odsuwanie *bataka* od udziału w administracji królestwa.

Utrzymanie centralizmu władzy królewskiej na obszarze tak wielkim, jak Buganda (28 700 km²), wymagało oczywiście istnienia rozbudowanej administracji. *Kabakowie* Bugandy sprawowali swoją władzę opierając się istotnie na zhierarchizowanym systemie administracji. Dysponowali także stałą armią pod przewodnictwem wyspecjalizowanych dowódców.

Społeczeństwo Bugandy było w wysokim stopniu mobilne. Jednostka miała możliwości wyjścia z obrębu społeczności lokalnej. Miała także możliwość zaspokojenia własnych ambicji, która w przypadku Baganda polegała na „byciu *mwami*”, czyli posiadaniu władzy. Łączyło się to z zajęciem odpowiedniego miejsca w hierarchii administracyjnej królestwa. Dążenie takie było głęboko zakorzenione w mentalności Baganda.

Na szczycie struktury politycznej Bugandy stał *kabaka* — uosobienie wszelkiej władzy, stąd powszechna orientacja skierowana była na dwór królewski i jego urzędy.

W okresie kolonialnym zarysowały się dla Baganda nowe szanse na realizację kariery indywidualnej. Było to możliwe dzięki otwartości społeczeństwa i jego gotowości do przyjmowania nowych wartości. „Mutesa I był tym, który poprosił Stanleja, ażeby napisał do Brytyjczyków w Wielkiej Brytanii, że on i jego lud są jak ślepcy idący po omacku w ciemności i że pragnie zaprosić Brytyjczyków, ażeby przybyli i dali mu światło”¹¹.

¹¹ The Lukiko Memorandum 1960 w: D. A. Low, *The Mind of Buganda. Documents of Modern History of an African Kingdom*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1971, s. 201.

Iapidarnie i bardzo trafnie określa ową cechę otwartości Baganda Apolo Nsibambi: „Przykłady recepcji zmian przez Baganda to ich entuzjastyczna akceptacja wykształcenia, chrześcijaństwa, bawełny i plantacji kawy”¹². Postawa taka zjednała sympatię i ułatwiła wzajemne kontakty. Dużą rolę w tym względzie odegrała działalność konwertystyczna gęstej sieci misyjnej. Do Bugandy przybyli w 1877 r. brytyjscy misjonarze, a następnie w 1879 r. francuskie misje katolickie. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w 1959 r. na terenie Ugandy nie było już prawie animistów, co jest fenomenem w skali afrykańskiej¹³.

Baganda przejęli od Brytyjczyków nowe dla siebie wartości, jednakże zachowali swoją własną osobowość. Buganda miała bardzo silnie rozwiniętą państwowość i kulturę różniącą ją od pozostałych plemion. Pozostawienie jej statusu samodzielnej prowincji w protektoracie umocniło jej autonomię w stosunku do innych regionów. Zostały one na zasadzie administracyjnej podzielone na trzy prowincje: Północną, w skład której weszły takie ważniejsze plemiona, jak Karamojong, Acholi, Bari, Madi; Wschodnią z plemionami: Busoga, Bukedi, Teso, Lango, i Zachodnią, którą stworzono z królestw: Bunyoro, Toro, Ankole.

Swoją wyjątkową pozycję zawdzięczała Buganda nie tylko probrytyjskiej orientacji. Miała ona swój ekonomiczny wymiar. Ilustruje to wyraźnie fragment tabeli przedstawiającej dochody narodowe w 1951 r. w brytyjskiej Afryce Wschodniej: w Kenii, Tanganicy i Ugandzie, obliczone w tysiącach funtów angielskich¹⁴:

Kenia	Tanganika	Uganda
17 900	22 800	60 400

Są to dochody obliczone wyłącznie dla tubylczej aktywności ekonomicznej, a więc bez udziału części wytworzonej przez imigrantów. Wracając jednak do samej Ugandy należy podkreślić, że aktywność ekonomiczna Bugandy była ponad dwukrotnie wyższa aniżeli reszty kraju. Jej produkcja wynosiła w 1959 r. aż 106 322 000 dolarów, podczas gdy dla

¹² Nsibambi, *op. cit.*, s. 33. W tym samym artykule autor stwierdza jednocześnie, że: „Specjalna pozycja, którą Baganda osiągnęli w erze kolonialnej, była w części rezultatem faktu, że Brytyjczycy przybywający do Bugandy dostarczali w instytucji królestwa Bugandy znane instrumenty rządu, które dawały im możliwość współpracy z Baganda. Wzbudzało to u nich poczucie wyższości w stosunku do innych plemion”.

¹³ Patrz F. W. Welbourn, *Religion and Politics in Uganda 1952—1962*, East African Publishing House 1965, s. 66.

¹⁴ J. H. Steward, ed., *Contemporary Change in Traditional Societies*, Chicago, London 1967, University of Illinois Press, s. 128.

reszty Ugandy zamykała się sumą tylko 49 672 000 dolarów. Dochody ludności na głowę w tym samym roku wynosiły w Bugandzie 57 dolarów, w Prowincji Wschodniej 30 dolarów, natomiast w Prowincji Zachodniej i Północnej tylko 15 dolarów¹⁵. Buganda posiadała najlepsze ziemie uprawne, najlepsze warunki zbytu produktów rolnych poprzez Nil i Jezioro Wiktorii. Duże znaczenie dla podtrzymania kontaktów ekonomicznych z innymi państwami miała linia kolejowa z Ugandy poprzez Kenię aż do Mombassy.

Stolica Ugandy, Kampala, znajdowała się również na terenie Bugandy. Założona została jeszcze przez kapitana Lugarda w 1889 r. Usytuowana jest malowniczo na siedmiu wzgórzach. Jej nazwa została zaczerpnięta z języka luganda: *impala* znaczy antylopa. Kampala była nie tylko stolicą protektoratu, ale również centrum handlowo-gospodarczym. W zakresie szkolnictwa pozycja Bugandy była również uprzywilejowana: posiadała ważniejsze *colleges* na czele z Makerere College. Zdobył on status wyższej uczelni w 1949 r. i zyskał miano The University College of East Africa.

Zarówno sukcesy ekonomiczne, jak i współpraca z Brytyjczykami dawały Baganda uczucie wyższości nad mieszkańcami pozostałych prowincji. Dla plemion zamieszkujących je sytuacja taka była oczywiście dostrzegalna. Uwidoczniała się tym bardziej, że lokalny rząd Bugandy posiadał znacznie większe kompetencje, aniżeli rządy pozostałych prowincji.

Taka pozycja Bugandy przetrwała do okresu niepodległości. Pozostała ona nadal siedzibą władz centralnych. Konstytucja z 1962 r. zagwarantowała jej największe uprawnienia w obrębie republiki¹⁶. Między innymi zagwarantowano Bugandzie prawo mianowania jednej czwartej składu centralnego parlamentu; najbogatsze ziemie w Ugandzie — własność korony brytyjskiej, przeszły we władanie rządu *kabaki*. Buganda posiadała również prawo do 50% dotacji od rządu centralnego, nie licząc własnych źródeł dochodu, np. fundusze pochodzące z eksportu kawy, prawo do pobierania podatków od nie-Afrykanów. O znaczeniu ekonomicznym Bugandy świadczy również fakt, że w 1963 r. aż 92% produkcji kawy, która stanowiła 53% całego eksportu Ugandy, pochodziło z Bugandy.

Bugandzie nie przyznano prawa posiadania armii, utrzymywała tylko królewską gwardię honorową. Miała natomiast własną policję i własne sądownictwo, czego nie przyznano innym prowincjom. Pomimo tych oczywistych przywilejów niektórzy członkowie *Kabaka Yekka* (promonarchistyczna partia bugandyjska) w Zgromadzeniu Narodowym żądali

¹⁵ Low, *op. cit.*, s. 224: The Suspension of the Constitutions 1966.

¹⁶ „The Journal of African Law”, vol. 10, nr 1966 r.

dla Bugandy szczególnej autonomii, jak również zagwarantowania wiodącej roli w obrębie Ugandy: „My z Kabaka Yekka nie możemy powstrzymać się przed stwierdzeniem, że jeśli Uganda ma być kiedykolwiek pomyślnie rozwijającym się krajem, to I Minister Ugandy musi być zawsze podporządkowany *kabace*, jak również inni dziedziczni władcy”¹⁷. W sprawie ustroju wewnętrznego byli rzecznikami monarchii i uważali, że żaden obywatel ziemi bugandyjskiej nie może zajmować wyższej pozycji w stosunku do *kabaki*. Wynika to z tradycji monarchii i jest przez nią usankcjonowane.

Takie stanowisko Bugandy budziło niezadowolenie i protest pozostałych prowincji. Konflikt ten zarysował się ostro w programach partii politycznych działających w Ugandzie. Dotyczył on nie tylko wewnętrznych układów sił politycznych, lecz również miejsca Ugandy w Afryce wschodniej.

MONARCHIA CZY REPUBLIKA?

Zaistnienie tego dylematu życia politycznego Ugandy łączy się z koniecznością odniesienia do początków społecznej aktywności Baganda nie związanej z życiem klanowym. Zagadnienie to wiąże się z nowymi faktami w życiu ekonomicznym kraju. Uczynienie z ziemi przedmiotu kupna i sprzedaży jeszcze w okresie kolonialnym zapoczątkowało ruch *bataka* — wodzów klanowych, dotychczasowych dysponentów ziemi klanowej. Protestowali oni, ponieważ zagrożona została nie tylko własność przodków — ziemia, lecz również autorytet *bataka*. Dawna identyfikacja z klanem i w określonej mierze zależność od władz klanowych stopniowo zastępowana została innego rodzaju identyfikacją związaną z nowymi formami zależności, które przyniosła polityka kolonialna: zależności od urzędników protektoratu; pracodawców — właścicieli ziemskich, przedsiębiorstw handlowych, przetwórczych, transportowych; towarzystw misyjnych, które wnosząc oświatę umożliwiały i otwierały nowe drogi awansu społecznego.

Stąd tzw. ruch *bataka* występował pod hasłem: „Każdy Muganda jest Mutaka”, co znaczy, że każdy członek plemienia Ganda jest członkiem określonego klanu. Oprócz tego ruch *bataka* był również antykolonialny, walczył nie tylko o zachowanie tradycji i o autorytet wodza klanowego, lecz również przeciwko nowej administracji. W 1946 r. ruch ten przekształcił się w legalną partię Jamsa Mbiti. Znajdowała ona oparcie przede wszystkim wśród *bakopi* — „chłopów” będących drobnymi posiadaczami ziemskimi, rzemieślników, no i oczywiście wodzów klanowych.

¹⁷ Low, *op. cit.*, Election Pamphlet 1966, s. 214, 215.

W 1947 r. powstała organizacja typu związkowego pod nazwą Związek Farmerów Ugandy, wysuwająca przede wszystkim hasła ekonomiczne: walka z wyzyskiem kupców i pośredników handlowych (głównie indyjskich), prawo do posiadania oczyszczalni bawełny. Żądania te znalazły oddźwięk w całej Ugandzie i w efekcie doprowadziły nawet do zwiększenia liczby Afrykanów w Radzie Ustawodawczej protektoratu. Na terenie Bugandy natomiast spowodowały wprowadzenie do Lukiiko (Rada Ministrów Bugandy) wódzów niższych szczebli administracyjnych będących pod wpływem *bataka*.

Lata 1952—1961 są okresem wzmożonej aktywności politycznej w całej Ugandzie. Dotychczasowi zwolennicy określonych tendencji politycznych zaczęli organizować się w formalne zrzeszenia partyjne. Na bazie zdelegalizowanego Związku Farmerów Ugandy powstał w marcu 1952 r. Narodowy Kongres Ugandy. Postulował on zjednoczenie plemion Ugandy, wewnętrzny samorząd, kontrolowanie gospodarki kraju przez Afrykanów, wprowadzenie powszechnego nauczania. W sferze polityki zagranicznej postulowano kontakty z Kwame Nkrumahem i ruchami wyzwolenческими Tanzanii, Kenii i Południowej Afryki. Większość członków kierownictwa partii posiadała wyższe wykształcenie — część ukończyła Makerere University, a 35% studia w Wielkiej Brytanii lub USA¹⁸. W Narodowym Kongresie Ugandy znajdowali się nie tylko członkowie dawnej partii Bataka, lecz również inteligencja, przedstawiciele związków zawodowych oraz sfery kupieckie. Program tej partii był nie tylko antykolonialny, lecz godził również w interesy tradycyjnych władców. Wywołał więc opozycję tradycyjnej elity władzy skupionej wokół królów Bugandy, Toro, Bunyoro, Ankole.

W życiu politycznym Ugandy zaczynają się rysować wyraźnie dwie tendencje: z jednej strony republikańska — mająca na względzie wewnętrzną jedność i unifikację polityczną kraju, a z drugiej monarchistyczno-separatystyczna, dążąca do utrzymania tradycyjnego systemu władzy królewskiej.

Przysłowiowym kłosem w mrowisku życia politycznego był brytyjski projekt stworzenia federacji Kenii, Tanganiki i Ugandy, przedstawiony w 1953 r. Lukiiko Bugandy zdecydowanie odmówiło jego zaakceptowania. *Kabaka* Mutesa II obawiał się bowiem zagrożenia uprzywilejowanej pozycji Bugandy w Ugandzie oraz dominacji w federalnym rządzie białych osadników z Kenii. Odmówił on także reprezentacji Bugandy w rozszerzonej Radzie Ustawodawczej Ugandy oraz zażądał przejścia kontroli Bugandy z Ministerstwa Kolonii do Ministerstwa Spraw Zagranicznych i określenia terminu uzyskania niepodległości przez Bugandę. W odpo-

¹⁸ Apter, *op. cit.*, s. 317.

wiedzi na to żądanie gubernator Cohen uznał *kabakę* za niespełniającego warunków układu z 1900 r., który zobowiązywał go do współpracy z władzami brytyjskimi. Cohen nakazał deportację Mutesy II do Londynu. Nastąpiło to 30 XI 1953 r.¹⁹

Od tego momentu o powrót *kabaki* walczył zarówno Narodowy Kongres Ugandy, jak i monarchiści. Wokół powrotu *kabaki* zostaje rozpętana olbrzymia kampania, zakończona sukcesem i jego powrotem do kraju w 1955 r. Fakt ten poprzedzony był negocjacjami rządu w Londynie z Mutesą II, w trakcie których zawarty został nowy układ. Na jego mocy królestwa w Ugandzie przekształcono w monarchie konstytucyjną. W efekcie tego znacznie wzrosła autonomia rządu Bugandy jak i jego kompetencje²⁰.

W łonie Narodowego Kongresu Ugandy doszło w tym czasie do secesji. Zwolennicy *kabaki* i domniującej roli Bugandy, a zarazem oponenti federacji Afryki Wschodniej założyli Zjednoczoną Partię Kongresu. Powstaje też Partia Postępowa, grupująca protestantów o umiarkowanych poglądach. Na przeciwnym biegunie znalazła się Partia Demokratyczna założona w 1956 r., zdecydowanie występująca przeciwko separatyzmowi Bugandy i polityce elity dworskiej. Założona została przez J. Kiwanukę, arcybiskupa kościoła rzymskokatolickiego, który był z pochodzenia Mu-gandyjczykiem.

Tak zasadnicze rozbieżności doprowadziły w 1959 r. do rozpadu Narodowego Kongresu Ugandy. W jego miejsce powstał Ludowy Kongres Ugandy założony z inicjatywy M. Obote. Pochodził on z ubogiej rodziny drobnego farmera z plemienia Lango. Obote był protestantem, absolwentem Makerere College, prawnikiem z wykształcenia. W swoich dążeniach politycznych był rzecznikiem szybkiego uzyskania niepodległości i federacji z Kenią i Tanganiką. W działalności politycznej opierał się w dużej mierze na ludności protestanckiej. Starał się głównie pozyskać młodzież i związki zawodowe.

Był on zręcznym politykiem, ponieważ nie atakował tradycyjnych władców plemiennych, ale głosił wręcz szacunek dla tradycji, czym zyskał sobie zwolenników wśród warstwy wodzowskiej. Hasłem jego partii była przede wszystkim jedność kraju i narodu. W Bugandzie nie pozyskał zwolenników, gdyż miał przeciwko sobie zbyt wielki autorytet *kabaki*. Jego zwolennicy zorganizowali w zdecydowanie separatystyczną i promonarchistyczną partię dworską Kabaka Yekka — „Tylko Kabaka”, walczącą o autonomię Bugandy i jej dominującą pozycję. Nie-

¹⁹ Low, *op. cit.*, Draft Telegram from Kabaka Mutesa II. to Britain's Colonial Secretary (Mr Oliver Lyttelton), 30 November 1953, s. 174.

²⁰ Patrz L. A. Fallers, ed., *The King's Men*, London 1964, Oxford University Press, s. 358—359, oraz Low, *op. cit.*: Proposed Constitutional Reforms 1954, s. 178.

bawem jednak konieczność polityczna połączyła te dwa skrajnie różne ugrupowania partyjne — Kabaka Yekka i partię Obote.

Tuż przed uzyskaniem niepodległości przez Ugandę w kwietniu 1962 r. odbyły się wybory powszechne do Zgromadzenia Narodowego. Celem zapewnienia sobie zwycięstwa Obote musiał zawrzeć sojusz z partią *kabaki*, ażeby wyeliminować z gry Partię Demokratyczną. Ten manewr taktyczny udał się: sojusz zapewnił zwycięstwo Ludowemu Kongresowi Ugandy w zamian za pewne ustępstwa na rzecz Bugandy. Utrzymała ona nadal uprzywilejowaną pozycję w Ugandzie, a Mutesa II otrzymał fotel prezydencki. Dnia 9 października 1962 r. Uganda uzyskała niepodległość i nastąpiło zaprzysiężenie prezydenta. Niemal dokładnie w rok później parlament Ugandy uchwalił ustawę o ogłoszeniu republiki. M. Obote zajął stanowisko pierwszego ministra.

Obote i jego partię określa się często jako siły postępowe. Faktem jest, że dążył do zbudowania ponadplemiennej państwowości, do zatarcia różnic ekonomicznych między regionami Ugandy, podczas gdy dążenia *kabaki* Bugandy były krańcowo przeciwne. Jest więc rzeczą oczywistą, że wzajemna „neutralność” tych dwóch obozów politycznych nie mogła trwać długo. Utrzymała się przez dwa lata, aż do posunięcia Mutesy II, które pociągnęło za sobą lawinę następstw. Była nim podróż po The Lost Counties — ziemiach historycznie i tradycyjnie należących do Bunyoro. Znajdowały się tam groby dynastii królewskiej ludu Nyoro na wzgórzu Mubende, a więc miejsca kultu przodków. Tereny te zostały zaanektowane przez Bugandę jeszcze na początku ery kolonialnej jako dar Brytyjczyków w zamian za pomoc Bugandy w poskromieniu Bunyoro. Mutesa II zaczął tam osiedlać swoich byłych urzędników, ażeby mieć w nich polityczne oparcie na ziemiach Bunyoro. Zadawniony antagonizm przerodził się w nacjonalistyczny ruch pod wodzą byłego króla Bunyoro Tito Winyi IV. Ruch odbywał się pod hasłem „Mubende”, a zakończył zbrojnym powstaniem przeciwko Bugandzie w maju 1963 r. Wzięło w nim udział około 2000 ludzi. W tej sytuacji rząd Obote zdecydował, że Lost Counties będą administrowane centralnie, aż do referendum wyznaczonego na listopad 1964 r., w którym nie mogli wziąć udziału żadni osadnicy przybyli tam po 1961 r. Wynik referendum był pozytywny dla Bunyoro.

Stosunki między rządem Obote a Mutesą II stawały się coraz bardziej zaostrome. Poparcie partii Kabaka Yekka nie było już potrzebne Ludowemu Kongresowi Ugandy. Obote zdecydował się na zerwanie sojuszu, tym bardziej że zyskiwał sobie nowych zwolenników. Systematycznie udzielał promocji swoim współplemieńcom, szczególnie w armii, na której pozyskaniu bardzo mu zależało.

W styczniu 1964 r. wybuchł również bunt w armii, która po raz pierwszy wystąpiła jako grupa zdająca sobie sprawę ze swojej siły i możliwości.

Bunt armii został co prawda stłumiony i to bezkrwawo przy pomocy brytyjskich spadochroniarzy, jednakże zakończył się jej sukcesem. Aresztowano tylko paru buntowników, przeprowadzono afrykanizację korpusu oficerskiego, podniesiono uposażenia w armii. Brytyjscy oficerowie pozostali tylko na stanowiskach doradczych, a w sierpniu tegoż roku zostali dymisjonowani. Od tej chwili armia zaczyna występować jako grupa ekonomicznie uprzywilejowana i politycznie wzrastająca w siłę. Na tle, ogólnie rzecz biorąc, biednego rolniczego społeczeństwa Ugandy wojskowi byli bogaci. Korzystali z wielorakich przywilejów, takich jak konsumy, pomoc medyczna, ubezpieczenie, dodatki rodzinne. Zarobki nawet najniższych stopniem wojskowych były o wiele wyższe aniżeli osób cywilnych. Dla przykładu, obliczone w funtach angielskich wynosiły, w skali rocznej, w 1967 r.²¹:

<i>commander</i>	<i>major</i>	<i>lieutenant</i>	<i>sergenant</i>	<i>private</i>
2900	1690	905	510	285

W tym samym czasie *lecturer* na Makerere University zarabiał przeciętnie 200 funtów miesięcznie, nauczyciel z wyższym wykształceniem 50 funtów miesięcznie, a dla porównania służba domowa 5 funtów miesięcznie²².

Obote pokładał w armii duże nadzieje, dlatego też zjednywał sobie również jej dowództwo. Dzięki niemu Idi Amin awansował na stanowisko Commander of the Army. W stosunkach Obote z dowództwem armii niezmiernie istotny był fakt zatuszowania przez niego skandalu finansowego, w który było ono zamieszane²³. Zbyt dociekliwe badanie tych spraw przez ministra sprawiedliwości spowodowało 24 II 1966 r. aresztowanie przez policję wojskową 5 ministrów i zawieszenie konstytucji. W tym samym czasie Amin awansował na naczelnego dowódcę sił zbrojnych. Mutesa II jako głowa państwa wystosował protest, zwracając się jednocześnie o pomoc do Brytyjczyków. Uczynił on podobnie jak Obote w 1964 r. w czasie buntu armii. W tej sytuacji Obote zabronił mu wstępu do gmachu rządowego i oskarżył o konspirowanie z obcymi siłami neokolonialnymi. 3 III 1966 r. Obote zniósł urząd prezydenta i wiceprezydenta. Oprócz tego aresztował trzech ministrów sprzyjających Mutesie II i przy pomocy woj-

²¹ M. F. Lofchice, *The Uganda Coup — Class Action by the Military*, „The Journal of Modern African Studies”, X, I May 1972.

²² Informacje pochodzące od polskiego eksperta, wykładowcy na Makerere University, który przebywał w Ugandzie w latach 1967—1968.

²³ Kulisy skandalu opisuje A. Southall w artykule *General Amin and the Coup: Great Man or Historical Inevitability?*, „The Journal of Modern African Studies”, 13 I 1975, s. 96.

ska zaatakował siedzibę *kabaki*. W dniu 23 III 1966 r. *kabaka* musiał ratować się ucieczką w przebraniu księdza i tym razem poprosił o azyl polityczny w Wielkiej Brytanii. Król Bugandy utrzymywał się tam z pracy ajenta ubezpieczeniowego. Zmarł w kwietniu 1971 r. Jego zwłoki zostały sprowadzone do Ugandy 4 IV 1971 r. z inicjatywy generała Amina już po dojściu przez niego do władzy. Pogrzeb Mutesy II był manifestacją przywiązania Bugandy do *kabaki* i tradycji.

Jednakże konflikt między monarchią Bugandy a republiką Ugandy zakończył się znacznie wcześniej, dając Obote jako prezydentowi zwiększoną władzę wykonawczą: 8 X 1967 r. Zgromadzenie Narodowe wprowadziło nową konstytucję znoszącą tradycyjne królestwa. Kadencja parlamentu została prolongowana na następne pięć lat bez nowych wyborów. Podczas gdy „Konstytucja niepodległej Ugandy, która została przeforsowana 9 X 1962 r. [...] była rezultatem delikatnego kompromisu między jednostkowym a federalnym państwem — owocem politycznego porozumienia między Ludowym Kongresem Ugandy a tradycjonalistami z Bugandy”²⁴, to konstytucja z 8 X 1967 r. postawiła Bugandę na tej samej pozycji jak inne królestwa. Zniesione zostały jej wszystkie dotychczasowe przywileje, zagwarantowane poprzednią konstytucją. O ile poprzednio prezydent był raczej formalną głową państwa, to po 1966 r. „prezydent jest liderem partii mającej większość w Zgromadzeniu Narodowym”²⁵. Fakt ten nie stanowił uwieńczenia politycznego sukcesu Obote. Społeczeństwo Ugandy pozostało nadal niezintegrowane, podziały i konflikty plemienne występowały z dawną siłą.

„THE MOVE TO THE LEFT”. FIASKO POLITYKI WEWNĘTRZNEJ OBOTE

Obote określając swój program jako socjalistyczny łączył go z nacjonalizacją głównych dziedzin gospodarki, a swoje posunięcia nazywał rewolucją: „Podsumowując rewolucję w Ugandzie można stwierdzić, że była to rewolucja mas przeciwko siłom feudalizmu, trybalizmu, których zamiarem było podzielenie Ugandy na prywatne posiadłości przy pomocy imperialistycznych sił spoza Ugandy”²⁶. Takie przedstawienie sprawy było fałszywe: masy były bierne, a zwycięstwo zawdzięczał Obote zamachowi pałacowemu dokonанemu przy pomocy wojska. Jednakże wersja taka

²⁴ H. F. Morris, *Uganda Constitution 1966*, „The Journal of African Law”, vol. 10, nr 2, s. 112.

²⁵ *Ibidem*, s. 114.

²⁶ M. A. Obote, *The Footsteps of Uganda's Revolution*, „East African Journal”, October, 1968, s. 13.

miała swoje funkcje instrumentalno-propagandowe: zmieniała kryzys rządowy w rewolucję, a jej celem było zmobilizowanie mas na rzecz rządu.

W istocie Obote forsował ideę jednopartyjnego systemu i opierając się na wojsku dążył do coraz większej centralizacji władzy. Ważniejsze stanowiska w armii coraz częściej obsadzał swoimi zwolennikami, starając się w ten sposób w pełni uczynić ją narzędziem własnych poczynań. Obote systematycznie rozbudowywał również The General Service Unit i Special Force (służby wewnętrzne), które rozmieszczał w całym kraju.

Obote pozbył się swojego rywala w osobie Mutesy II. Pozbywał się również tych spośród członków swojej partii, którzy mieli inne poglądy. Przede wszystkim dążył do wyeliminowania wszelkich alternatywnych sił wewnątrz Ugandy. We wrześniu 1969 r. wyeliminował z życia politycznego Partię Demokratyczną: „Kiwanuka i Semowgerere zostali aresztowani i oskarżeni o bunt oraz opublikowanie pamfletu politycznego. W końcu [...] wszystkie opozycyjne partie zostały zlikwidowane, a wielu polityków zatrzymanych w zamknięciu”²⁷.

Na zjeździe swojej partii w 1968 r. Obote proklamował politykę tzw. The Move to the Left: „ruch w lewo jest kreacją nowej politycznej kultury i nowego sposobu życia, dzięki któremu lud Ugandy jako całość, jego dobrobyt, jego głos w Rządzie Narodowym i we władzach lokalnych będą najważniejsze. Jest to zarówno antyfeudalizm, jak i antykapitalizm”²⁸.

Manifestem programu politycznego Obote była ogłoszona w październiku 1969 r. „The Common Man’s Charter”, która stanowiła pierwszy dokument teoretycznej bazy przemian społecznych. Ustawa ta, zatwierdzona 18 XII 1969 r., zakładała zmniejszenie dysproporcji między biednymi a bogatymi, zlikwidowanie pozostałości feudalizmu i uprzedzeń plemiennych, skonsolidowanie „narodu” i zwiększenie jego udziału w decydowaniu o sprawach kraju.

W dokumencie tym Obote przeprowadził podział społeczeństwa ugandyjskiego na dwie kategorie ludności: większość Ugandyjczyków (*the common man*) to „chłopi i ci wszyscy, którzy żyją dzięki swojemu trudowi i pracy”, mniejszość to pozostali Ugandyjczycy i cudzoziemcy. Ta druga, ekonomicznie uprzywilejowana grupa miała być źródłem niebezpieczeństwa „zaciśnięcia kleszczy na władzy politycznej kraju”²⁹.

²⁷ D. L. Cohen, J. Parson, *The Uganda Peoples Congress Branch and Constituency Electronic of 1970: the Last „Oyee”*, Kampala 1970, Makerere University, s. 8.

²⁸ G. Glentworth, I. Hancock, *Obote and Amin: Change and Continuity in Modern Uganda Politics*, „African Affairs”, vol. 72, 1973, nr 288, s. 244.

²⁹ Sformułowania Obote cytowane są za A. G. G. Ginger-Pinyewa, *On Proposed Move to the Left in Uganda*, „East African Journal”, 1970, s. 23.

Z podziałem tym Obote wiązał istnienie „chorób społecznych”, z których jako najgroźniejsze wymienił: feudalizm, neofeudalizm, feudalną mentalność, kapitalizm, obce wpływy i obecność cudzoziemców, grupy uprzywilejowane, zamożnych, ludzi wykształconych, oraz sekcjonalizm i frakcyjność. Za ostatnimi dwoma terminami kryje się niechęć do jakichkolwiek konkurencyjnych ugrupowań partyjnych. Trybalizm, uważany przez Obote za największe zagrożenie jedności narodowej w początkowej fazie jego kariery politycznej, nie został tutaj wyraźnie napiętnowany, a jak wykazała przyszłość, świadomie wykorzystywany był dla własnych celów. Z kolei atak na grupę wykształconych Ugandyjczyków może być zarówno świadectwem frustracji, jak i demagogii jego programu społecznego. Instrumentalność haseł Obote, szczególnie dotyczących „rewolucji” w Ugandzie, dobitnie ilustruje jego linię polityczną.

Program reform gospodarczych ogłosił Obote 1 V 1970 r. Miały one dotyczyć kontroli handlu zagranicznego, a także częściowej nacjonalizacji banków, ubezpieczeń, transportu, fabryk. Program ten wzbudził najwięcej kontrowersji wśród najbardziej liczących się w sensie ekonomicznym bądź politycznym warstw społeczeństwa. Uderzały one zbyt mocno w ich interesy, ażeby mogły spotkać się z aprobatą.

Niemniej kontrowersyjny okazał się również tzw. Dokument nr 5, ogłoszony przez Obote 17 VII 1970 r. Zawierał on propozycje nowych metod wyborów reprezentantów narodu do parlamentu. Przez swój egalitaryzm godził szczególnie w nową ugandyjską klasę średnią, wywodzącą się z wyższych i średnich szczebli partii. Zgodnie z Dokumentem nr 5 kandydaci do Zgromadzenia Narodowego powinni stawać do wyborów nie tylko w swoich rodzimych okręgach wyborczych, jak do tej pory, lecz równocześnie w trzech różnych, rozlokowanych tak, ażeby każdy znajdował się w innym regionie kraju. W sumie decydujący dla każdego kandydata byłby ogólny procent głosów zdobytych w tych okręgach³⁰. Taka ordynacja wyborcza była niekorzystna dla tych spośród członków parlamentu, którzy posiadali już ugruntowaną pozycję i nie zamierzali rezygnować ze swoich osobistych wpływów. W ich interesie nie leżało ani przeprowadzenie reform socjalistycznych, ani nacjonalizacja ekonomii. W tej sytuacji było rzeczą naturalną, że Idi Amin mógł wyrosnąć na politycznego kontrkandydata Obote do steru rządu.

Wydarzeń rozgrywających się na płaszczyźnie politycznej nie sposób omawiać w oderwaniu od tła społecznego. W tym wypadku sprawa jest dość trudna, ponieważ Uganda pomimo statusu niepodległego państwa była nadal konglomeratem różnych w zasadzie społeczeństw plemiennych. Trudno więc mówić generalnie o społeczeństwie ugandyjskim. Do-

³⁰ Cohen, Parson, *op. cit.*, s. 11.

datkowym elementem komplikującym jego obraz jest obecność elementu azjatyckiego. Jeszcze w czasach kolonialnych Azjaci znajdowali możliwości osiedlenia się, zatrudnienia i zbudowania niejednokrotnie dużych fortun w Afryce Wschodniej, która stała się w efekcie „Ameryką Indusów”, jak trafnie określa to zjawisko Michael Twaddle³¹. W Ugandzie było ich około 70 tysięcy w stosunku do prawie 6,5-milionowej populacji ludności. Ich udział w życiu gospodarczym kraju był ogromny (patrz zestawienie)³².

Wyszczególnienie	Afrykanie	Azjaci	Europejczycy	Inni
Liczba przedsięwzięć ekonomicznych	54	448	44	3
% ogólnej działalności ekonomicznej	9,8	81,6	8,0	0,6

Indusi zmonopolizowali niemal w stu procentach handel, produkcję żywności, mechanikę, przemysł drzewny, materiałów budowlanych, wyrobów elektrycznych, chemicznych, aptekarskich, rzemiosło, krawiectwo, produkty metalowe i w dużej mierze hurtownie. W rękach Europejczyków pozostawał w całości przemysł naftowy, a w osiemdziesięciu procentach przemysł mechaniczny. Wynika stąd, że niewiele pozostało dla Afrykanów. Indusi stanowiąc zaledwie 1% populacji całej Ugandy przez zmonopolizowanie pewnych sfer życia gospodarczego kraju byli poważnym problemem społecznym. Ich obecność wywoływała szereg napięć, które zostały w sposób brutalny zlikwidowane przez Amina przez całkowitą deportację Indusów.

W społeczeństwie ugandyjskim, oprócz grup plemiennych, które tworzyły złożone struktury społeczne, można zauważyć innego rodzaju grupy społeczne, wyodrębnione za pomocą kryterium posiadania. Wspólną ich cechą było to, że przeciwstawiały się „socjalistycznemu” programowi Obote. Grupy te stanowili:

— bogaci właściciele ziemscy, w przypadku Bugandy wywodzący się przede wszystkim z dawnej elity administracyjnej i dworskiej, w niewielkim stopniu z elity klanowej,

— wojskowi, którzy na skutek swoich wysokich zarobków i licznych przywilejów aspirowali do stylu i poziomu życia pierwszej warstwy,

— urzędnicy o wysokich poborach, którzy mieli rodzinne powiązania z „elitą kawową”; wchodziły do niej między innymi ich wykształcone dzieci;

³¹ M. Twaddle, ed., *Expulsion of a Minority: Essays on Ugandan Asians*, London 1975 The Atholon Press, s. 1.

³² *Ibidem*, s. 157.

— drobni farmerzy, chłopi, proletariat miejski i inni robotnicy tworzyli najniższą grupę w tej hierarchii.

Ogólnie rzecz biorąc Obote miał przeciwko sobie południową i centralną część Ugandy, gdzie znajdowały się duże bardzo dochodowe plantacje kawy i bawełny, a ich właściciele obawiali się perspektywy zbyt daleko posuniętych reform gospodarczych. Miał przeciwko sobie również tę część armii, której nie tworzyli członkowie faworyzowanych plemion Lango i Acholi³³. Miał przeciwko sobie także wspomnianych urzędników ze średnich i wyższych szczebli własnej partii, którzy obawiali się utracenia zdobytych pozycji przez realizację „Dokumentu nr 5”. Dlatego też Obote zależało na odmłodzeniu szeregów partii. Liczył także na poparcie najniższych i najuboższych warstw społeczeństwa. Zdając sobie sprawę z całej opozycji uporczywie starał się przede wszystkim o poparcie armii. Za radą Nyerere chciał wyeliminować wszystkich wrogich sobie oficerów. Jednakże manewr ten nie udał się, ponieważ Obote zbyt długo nie mógł się zdecydować na odsunięcie Idi Amina ze stanowiska naczelnego dowódcy. Znał jego ogromną popularność w armii i obawiał się następstw takiego kroku.

Dylemat, który miał przed sobą Obote, wydaje się niemożliwy do rozwiązania: z jednej strony perspektywa realizacji własnego programu z narażeniem się na całą wyżej wspomnianą opozycję bądź też drobne przedsięwzięcia bez zakładania jakichkolwiek przemian socjalistycznych. W sytuacji przestawienia funkcji armii z pomocniczo-porządkowych na kontrolujące i ingerujące w wewnętrzną politykę państwa przewrót w Ugandzie wydawał się nieunikniony. Amin dokonał go za namową oficerów 25 I 1971 r. w czasie, kiedy Obote przebywał na konferencji Brytyjskiej Wspólnoty Narodów w Singapurze. Idi Amin, będący początkowo instrumentem uwolnienia się Obote od groźby Bugandy, sam stanął na czele nowej siły politycznej. Paradoksalne jest to, że najbardziej popierali go Baganda.

W dokonanym przewrocie najważniejszą siłą było wojsko. Cechą nowej sytuacji politycznej było uświadomienie przez armię jej własnych możliwości. Dla tego stanu rzeczy decydujący był bunt w armii w 1964 r.,

³³ Armia ugandyjska w okresie protektoratu wywodziła się głównie z plemion Bari, Kakwa, Lugbara i Madi. Profesja wojskowa uważana była za najbardziej prestiżowe zajęcie. Wszyscy mężczyźni pochodzący z wymienionych plemion związani byli w ciągu swego życia ze służbą w armii. W celu szkolenia jej Brytyjczycy zakładali specjalne szkoły wojskowe. Wojsko spełniając niejednokrotnie ważne funkcje w obrębie protektoratu nigdy w tym czasie nie doczekało się spełnienia swoich zadań. Pierwszą szansę dał mu dopiero bunt w 1964 r. Nic więc dziwnego, że nowe elementy wprowadzone przez Obote do armii ugandyjskiej wywołały wobec niego opozycję jej rdzennej części.

dzięki któremu uzyskała ona to, na czym jej zależało. Nie faworyzowana przez Obote część armii doskonale zdawała sobie sprawę z własnego zagrożenia, jak również z powstałej szansy utrwalenia swoich przywilejów, co jej się w pełni udało.

Armia Ugandy, posiadającej 7,9 miliona ludności, znacznie powiększyła swoją liczebność od chwili uzyskania niepodległości, a mianowicie w 1962 r. — 1200, w 1968 r. — 6000, a w 1971 r. — 22 000 żołnierzy³⁴.

Amin po dojściu do władzy zaprowadził rządy wojskowe silnej ręki, obiecując jedynie powrót rządów cywilnych i wybory powszechne. Cofnął reformy wprowadzone przez Obote oraz spełnił wszystkie żądania armii, które zapewniły wojsku w zasadzie nieograniczoną władzę³⁵.

PODSUMOWANIE

Analizując historię Ugandy ostatniego ćwierćwiecza znajdujemy w niej szereg cech charakterystycznych dla historii całej Afryki Czarnej i zjawisk społeczno-politycznych typowych dla procesów modernizacji państw tego kontynentu. Na przestrzeni tych lat w sytuacji społeczno-politycznej nastąpiły znaczne, a charakterystyczne przesunięcia.

Kluczowym problemem artykułu było przedstawienie procesu przemian politycznych oraz wyjaśnienie podłoża przewrotu wojskowego Idi Amina. Ukazanie procesu przemian politycznych mogło wydawać się niezbyt wyraźne pod naporem faktów, których rekonstrukcja była jednak niezbędna dla wyjaśnienia logiki wydarzeń.

Uganda jako protektorat stanowiła sztucznie stworzony zlepek племион posiadających struktury polityczne i społeczne o różnym stopniu złożoności i różnych zasadach funkcjonowania (od prostych organizacji typu segmentarnego do złożonych struktur hierarchicznych). Zasadą brytyjskiej polityki było utrzymanie tubylczych instytucji władzy: funk-

³⁴ Dane liczbowe pochodzą z informacji uzyskanych z literatury podanej w przypisach.

³⁵ Funkcjonowanie rządów Amina, opartych na reżimie wojskowym, nie jest przedmiotem artykułu. Warto jednakże wymienić fakty, które w zasadniczej mierze przyczyniły się do jego utrzymania. Niektóre ważniejsze z nich, jak podaje Southall (*op. cit.*, s. 101), to: możliwość aresztowania ludzi pod jakimkolwiek pretekstem, utrzymywanie stanu wyjątkowego w państwie, brak swobody zachowania odmiennych poglądów społecznych i politycznych, rozpowszechnienie Wewnętrznej Służby Wywiadowczej (National Service), korupcja na wysokich stanowiskach, zaniechanie wyborów i planowanie skomplikowanego systemu wyborczego, który mógłby faworyzować ludzi bogatych i wykształconych, wysokie podatki, bezrobocie, pomnażanie bogactwa grup uprzywilejowanych (szczególnie wojska), rozpad związku z Afryką Wschodnią.

cjonowanie Ugandy jako organizmu gospodarczego, a następnie politycznego spowodowało konieczność wprowadzenia szeregu innowacji. W obrębie protektoratu jeden region (Buganda) posiadał dominację gospodarczą i polityczną.

W ostatniej fazie rządów brytyjskich dążenie do samostanowienia było podstawą wszelkich ruchów politycznych. Dwa z nich były decydujące: dążenie do restrukturalizacji i separatystycznej autonomii dawnych monarchii (ruch o podłożu trybalnym) oraz dążenie do stworzenia panplemiennej całości zjednoczonej z pozostałymi koloniami brytyjskiej Afryki Wschodniej. W momencie uzyskania niepodległości *status quo* możliwe było dzięki koalicji obu tych ruchów. Konstytucja z 1962 r. gwarantowała autonomię poszczególnych monarchii i zatwierdziła uprzywilejowaną pozycję największej z nich — Bugandy. Jednak w rządzie dominowali zwolennicy ponadplemiennej republiki rządzonej na podstawie ustroju parlamentarnego. Przywódca najsilniejszej z partii opierając się na armii przejął władzę i zniósł autonomię poszczególnych monarchii. Przeciwwstawiając się siłom trybalnym wprowadził ustrój jednopartyjny znajdując oparcie w aparacie bezpieczeństwa. Jednak jego koncepcje przemian o charakterze socjalistycznym zagrażały pozycji wielu warstw społecznych, w tym też przywódcom wojskowym. Wzrost uświadomienia znaczenia politycznego wojska spowodował jego dążenie do uwolnienia się spod kontroli władzy państwowej i przejęcia rządów. Polityka przywódcy państwa przyspieszyła to i ułatwiła. Wojskowy zamach stanu Idi Amina w 1971 r. poparła zarówno nowa elita ugandyjska, jak i siły trybalne. Stanowiło to absolutne fiasko polityki społecznej Obote.

Na podstawie przeanalizowanego wycinka historii Ugandy znalazła raz jeszcze potwierdzenie teza, iż na gruncie zmieniających się warunków społecznych i ekonomicznych siły trybalne są nadal bardzo istotnym czynnikiem procesu przemian politycznych.